

Tiyatro Sahnelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği

Kadir Onur Şimşek

Türkiye’de 2000’li yılların başından itibaren ‘duraklama dönemi’ diye tabir edilebilecek bir sürece giren tiyatro, 2010’lara yaklaşırken ‘alternatif tiyatro’ların çabası ve azmiyle hareketlenmeye başladı. Küçük salonlarda, apartman katlarında, 50-100 kişiye perdelerini açan oyunların, sahnelerin tiyatro izleyicisini ve direkt olarak tiyatro sektörünü bir dönüşüme sevk ettiği söylenebilir. 2020’ye yaklaşırken -elbette pek çok küçük sahnenin kapanmasıyla- tiyatro sektörü biraz daha büyük salonlara, prodüksiyon tiyatrolarına kucak açmaya başladı. Hatta o yıllarda tiyatro için ‘tiyatronun altın çağı’ söylemleri haberlerde sıkça yer almıştı. Fakat pandeminin en çok etkilediği sektörlerden biri de ne yazık ki o dönem hareketlenmeye başlayan sahne sanatları oldu ve sağlık tedbirleri kapsamında ilk kapatılan yerler tiyatro salonları oldu. Ara ara kısıtlamalarla, önlemlerle açılrsa da tiyatro sektörü 2 yıl kendine gelemedi. 2023 yılına doğru ise tiyatro sahneleri pandemi öncesi düzeyini hem oyun sayısı hem sahne sayısı hem izleyici sayısı anlamında yakaladı. İstatistiklere göre 2021-2022 sezonunda tiyatro salonu koltuk sayısı önceki yıla göre %112,9 artış gösterirken, tiyatro seyircisi sayısı %662,6 artarak 5.451.627 oldu. Sahnelerde gösterilen eser sayısı geçen sezona göre %402,6 artarak 8.368 olurken, opera-bale seyirci sayısı da %1405,4 arttı. Bu radikal artışlar önceki sezonun pandemi etkisinde olmasıyla açıklanabilirken, yükseldiği düzeylerin 2017-2018 ve 2018-2019 yılları verilerine yaklaşık olduğu gözlemlendi.¹

Bir yandan Türkiye’de tiyatronun sektörleşme dönemi hızlanırken bir yandan bu sektörde çalışan kişi sayısı da doğru orantılı olarak artmaktadır. Ülkenin neredeyse her bölgesine, her iline yayılan konservatuar, sahne sanatları, film-drama, dramaturji bölümlerinin artışı bunu destekler niteliktedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Mesleklerin Uluslararası Standart Sınıflandırması’na (ISCO-08) göre sahne sanatları çalışanlarını pek çok alt grupta sınıflandırmıştır. Oyun yazarları 2641 kodlu alt grupta, çevirmenler 2643 kodlu alt grupta, dansçı ve koreograflar 2653 kodlu alt grupta, yönetmen ve yapımcılar 2654 kodlu alt grupta, oyuncular 2655 kodlu alt grupta sınıflandırılmıştır. Işık ve kostüm tasarımcıları, ışık-sahne-tiyatro teknisyenleri gibi gruplar ise 3435 kodlu diğer sanatsal ve kültürle ilişkili profesyoneller alt grubunun içinde tanımlanmıştır.² SGK’nın esas aldığı ‘Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması’na (NACE) göre ise sahne sanatları çalışanlarının büyük çoğunluğu NACE-90 kodlu ‘yaratıcı sanatlar, gösteri sanatları ve eğlence faaliyetleri’ başlığı altında toplanmıştır.³ Elbette tiyatro sektörü çok büyük bir çalışma sahası olmakla birlikte bahsedilen iş tanımlarından çok daha geniş kitlelerle iş birlikleri yapılmaktadır. PR ajansı çalışanları, fotoğrafçılar, müzisyenler, arşivciler, gazeteciler, gişe çalışanları gibi iş grupları da bir sahne sanatları gösterisinin sürecine katkı sağlamaktadır. Fakat iş sağlığı ve güvenliği söz konusu olduğunda ilk akla gelen gruplar sahnede veya arkasında aktif olarak risklere maruz kalma ihtimali olan kişilerdir. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde bilhassa

Türkiye’de hem sorunların ortaya konması hem çözüm üretilmesi açısından eksik olduğu görülmektedir.

İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği’ne göre ‘Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlence ve Spor’ başlığı altında bulunan ‘canlı tiyatro, opera, bale, müzikal, konser vb. yapımların sahneye konulması faaliyetleri (illüzyon gösterileri, kukla gösterileri ve kumpanyalar dahil)’ az tehlikeli, ‘bağımsız aktör, aktrist ve dublörlerin faaliyetleri’, ‘gösteri sanatlarına yönelik yönetmenlerin ve yapımcıların faaliyetleri’, ‘gösteri sanatlarına yönelik diğer destekleyici faaliyetler (sahne tasarımcıları, dekoratörleri ve kostüm tasarımcılarının faaliyetleri ile gösteri için dekor ve arka perdenin, ışıklandırma ve ses ekipmanlarının işletilmesi)’ tehlikeli olarak sınıflandırılmıştır.³

Büyük çoğunluğu tehlikeli sınıfında sayılabilecek ve gün geçtikçe hızla büyüyen bir sektörün çalışan sayısının da arttığı ve artacağı düşünülebilir. Fakat gözleme dayalı bu verilere rağmen SGK istatistiklerine göre 2022 yılında yaratıcı sanatlar, gösteri sanatları ve eğlence faaliyetlerinde çalışan sayısı 15462 iken 2023 yılı verilerine göre 13912’ye geriledi. Bu da sahne sanatları alanında çalışan kişilerde sigortasız çalışanların oranının gün geçtikçe arttığını göstermektedir. Bunun yanında SGK’nın iş kazaları ve meslek hastalıkları istatistiklerinde sahne sanatları çalışanlarına bakıldığında 2022 yılında 92 iş kazası 1 meslek hastalığı, 2021 yılında 45 iş kazası 1

meslek hastalığı, 2020 yılında 47 iş kazası 0 meslek hastalığı, 2019 yılında 84 iş kazası 0 meslek hastalığı, 2018 yılında 70 iş kazası 0 meslek hastalığının olduğu görülmektedir.⁴ Bu veriler elbette büyük pastanın çok küçük bir dilimini oluşturan sigortalı çalışan tiyatro işçilerinin verileridir.

Sahne sanatları alanında çalışanlar hem üretim sürecinde hem de sonrasında gösterim sürecinde pek çok tehlike ve riske maruz kalmaktadır. Dekorların üretim aşamasında meydana gelen makine ya da elektrik kaynaklı elektrik çarpmaları, titreşim-gürültü kaynaklı sorunlar (işitme kaybı, ortopedik hastalıklar, uzuv kayıpları), dekor-kostüm üretim süreçlerinde kullanılacak kimyasallara/tozlara maruziyet sonucu meydana gelebilecek dermatolojik ya da solunum sistemi hastalıkları, yüksekte çalışan tiyatro çalışanları için düşme kaynaklı kas-iskelet hastalıkları gösterim öncesi süreçte görülebilecek riskler ve sonuçlarına örnek olarak sıralanabilir. Gösterim sırasında da yüksek sese maruziyet sonucu işitme kayıpları, ışık yoğunluğuna bağlı çeşitli göz hastalıkları, ışık çalışanları için elektrik çarpmaları, yoğun makyaj kaynaklı dermatolojik hastalıklar, aktörler açısından dekor düşmesine bağlı kas-iskelet hastalıkları, yoğun çalışma saatlerine bağlı ruhsal hastalıklar, sahnede kullanılan delici-kesici-ateşli silah ve aletlere bağlı yaralanmalar ilk akla gelen kazalar ve sonuçları olarak sıralanabilir.⁵

Bu kazaların tamamına yakını önlenemez olmakla birlikte, önlenmediği takdirde ölümler de sonuçlanabilmektedir. Pek çok tiyatro çalışanının ve izleyicisinin hatırlayacağı bir örnek olarak; oyuncu Eren Uluergüven Pera Güzel Sanatlar Tiyatro Bölümü son sınıf öğrencisi iken 21 yaşında 2004 yılında oyun provaları esnasında dekorun üzerine düşmesi sonucu hayatını kaybetmişti.⁷ Aradan geçen 20 yılda tiyatro sektörel olarak başka bir noktaya evrilsede iş sağlığı ve güvenliği bakımından ne yazık ki çok yol kat edemedi. Tiyatro dünyasındaki güncel durumu son yıllarda sezondaki pek çok işin ışık tasarımını üstlenen, bu sezon da yılın en iyi oyunları aralarında sayılan Geçen Gün, Büyük Zarifi Apartmanı, Parrhesia 2, Terörizm gibi oyunların ışık tasarımcısı ve Olası İşler ekibinin kurucularından Utku Kara ile konuştuk.

Tiyatro ile olan sürecini kısaca anlatır mısın?

Utku Kara: Tiyatroya çok küçük ve gençlik yaşlarımı saymazsak üniversite yıllarımda öğrenci kulübünde başladım. Oyunculuk, teknisyenlik ve tasarım üzerine çalıştım. Işık tasarımı üzerine dersler verdim. Amatör olarak 20, profesyonel olarak 15 yıldır bu işi yapıyorum. Olası İşler isiminde bir ekiple sahne prodüksiyonları üretiyorum ve bağımsız ışık tasarımcısı olarak çalışıyorum.

Senin tiyatro sahnelerinde ve çalışanlarında gözlemlediğin riskler, riskli alanlar, karşılaşıma ihtimali olan sağlık sorunları, kazalar, hastalıklar neler?

Utku Kara: Sahnelerde ve üretim sürecinde; yüksekten, merdivenden düşme, elektrik çarpması, bir dekor parçasına, yerdeki bir kabloya takılıp düşme, bazı oyunlarda karanlıkta sahne değişimi sırasında yaşanabilecek çarpmalar, düşmeler. İyi sabitlenmemiş ışık spotlarının, dekor parçalarının düşmesi sonucu yaşanabilecek kazalar. Uzun çalışma saatleri sonucu yaşanan dikkat eksikliği.

Bir ışık tasarımcısı olarak bu risklerin hangilerine maruz kalma ihtimalin vardı ve/veya maruz kaldın?

Utku Kara: Yüksekten düşme ve elektrik çarpması tehlikeleri atlattım. Birkaç düşük voltaj elektrik çarpması yaşadım.

Bu risklerle karşılaşmamak için ne gibi önlemler almaktasınız? (Kişisel olarak ve kurumsal olarak)

Utku Kara: Merdivenler, sahne asansörlerinin, kedi yollarının (genelde ışık ekipmanı yerleştirmek için kullanılan tiyatronun tavanındaki geçitler) güvenli ve sağlam olduğundan emin olmak. Açıktaki elektrik kablolarının çarpma riski olup olmadığını kontrol etmek.

Yüksekte asılı ekipmanlar için çelik emniyet halatı kullanmak. Yerlerdeki kabloları takılma tehlikesi olmayacak şekilde sabitlemek. Isınmış spotlarla, batma, kesme riski olacak dekor aksesuar parçalarıyla vs. çalışırken eldiven kullanmak. Sahne trusslarının (ışık, dekor ekipmanı asmak için kullanılan motorlu veya sabit mekanizmalar) aşağı yukarı çalıştırırken veya yüksekte birisi çalışırken altında kimsenin olmamasına dikkat etmek. Dekor, aksesuar parçalarını düşme devrilme tehlikesi olmayacak şekilde sabitlemek, çarpma takılma ihtimali olan alanları fosforlu bantlarla işaretlemek.

Tiyatro sahasındaki iş güvenliğinden biraz bahseder misin?

Utku Kara: Sistemli bir şekilde iş güvenliği eğitimi ve denetimi yok maalesef. Bazı büyük kurumların çalışmaları var ancak yeterli olmadığını görüyorum. Ben birkaç kez iş sağlığı ve güvenliği eğitimi aldım, genel geçer bilgiler verildiğini gördüm. Uzmanların bu alana yabancı olduğunu düşünüyorum.

Tiyatro sahasında çalışanların sigorta/sağlık güvencesi gibi durumları nasıl, bildiğin kadarıyla bu alanları biraz anlatabilir misin?

Utku Kara: Bazı büyük özel ve ödenekli tiyatrolar (devlet tiyatrosu, belediye tiyatrosu) dışında büyük çoğunlukla çalışanların sigorta/sağlık güvencesi bulunmuyor.

İş güvenliği/sağlık riskleri vs. açısından kurumsal farklılıklar var mı? Kişisel ya da başkalarının deneyimlerinden duyduğun bilgiler var mı? Örneğin ödenekli tiyatro/özel tiyatrolar arasında ya da prodüksiyon tiyatrosu/alternatif sahneler arasında bu alana dair gözlemlediğin farklar neler?

Utku Kara: Ödenekli tiyatrolar ve özel prodüksiyon tiyatrolarının alternatif sahnelere göre genel olarak daha dikkatli olduklarını söyleyebilirim. Prodüksiyon/özel tiyatrolarda uzun çalışma saatlerini problem olarak görüyorum.

Işık tasarımcıları özelinde ya da daha genel tiyatro çalışanları olarak bu alana dair bir örgütlenme, dayanışma ağı vs. var mı bildiğin? Ne tür çalışmalar yapılıyor? Ya da bu alana dair çalışma planları var mı bildiğin?

Utku Kara: Özel olarak bu alana odaklanmış bir oluşum yok, geçtiğimiz yıllarda girişimler oldu ancak bir sonuca ulaşamadı.

Sence bu alana dair neler yapılabilir geliştirmek adına? Ne tür önerilerin olur? Hem tiyatro çalışanlarına hem yapımılara hem sağlıkçılara?

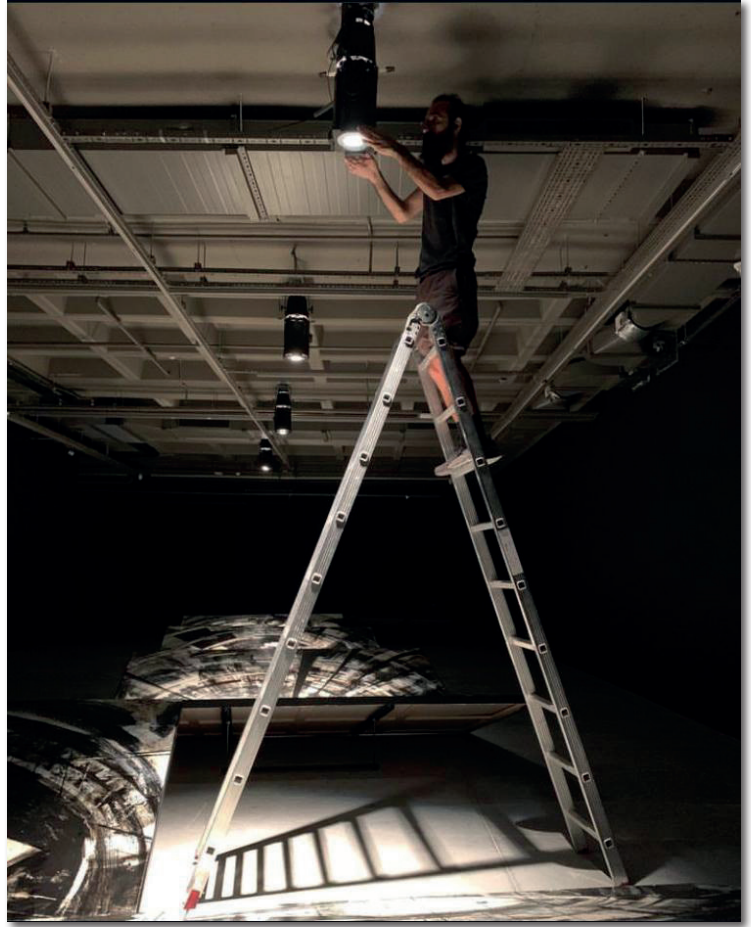
Utku Kara: Çalışanlar hakları olduğunu bilmeli, sözleşmelerle haklarını güvence altına almalı. İşverenlerinden bu haklarını ısrarla istemeli. Kendi güvenlik ve sağlıkları için önlemlerini almalı. Yapımılar ve tiyatro sahipleri çalışanlarının ve işlerinin sağlık/güvenliği için gerekli önlemleri almalı. alışanlarına iş sağlığı/güvenliği eğitimi vermeli. Sağlıkçılar ise bu alana özel bir araştırma yapıp alana özel bir eğitim seti hazırlamalı. Sahnelerin fiziksel olarak güvenli olup olmadığı denetlenmeli.

Bildiğimiz kadarıyla abin mit Kara da bir iş kazasında hayatını kaybetti. Dilersen bu sürece dair de bir Őeyler söylemek ister misin?

Utku Kara: Abimi, birçok ihmalin arka arkaya gelerek sebep olduğu bir kule vinç kazası sonucu kaybettik. Uzun alışma saatleri, işverenin aceleciliği ve maddi imkanlarla alınabilecek önlemleri almaması en önemli etkenlerdi. İnaşatlar gibi çok tehlikeli alanlarda sürekli iş sağlığı uzmanı bulunmaması, bu hizmetin zel Őirketlerden alınması, uzmanların yetkilerinin sınırlı olması, başlıca problemler diyebilirim. Ayrıca işçiler üzerindeki maddi baskılar ve işten çıkarılma kaygıları, taşeron çalışma sistemi onların hak aramalarına engel oluyor. Bu çok tehlikeli ve denetimsiz alanda işverenler tarafından kaderlerine terk ediliyorlar.

Teşekkür ederiz Utku.

Utku Kara: Ben teşekkür ederim.

Sonuç olarak, son yıllarda Türkiye’de tiyatro ve diğer sahne sanatları niceliksel anlamda bir ilerleme kaydetmekte ve büyümektedir. Yapımcıların bu alana yaptığı yatırımların artması çalışan sayısının artmasına ve alınmayan önlemler de risklerin ve iş kazalarının artışına sebep olabilir. Son yıllarda Oyuncular Sendikası, Tiyatro Kooperatifi gibi çeşitli örgütlenme örnekleri görsek de tüm tiyatro çalışanlarını kapsayan, iş sağlığı ve güvenliğini önceleyen, sahne sanatları çalışanlarını güvence altına almaya yönelik çalışmalar artırılmalı ve desteklenmelidir. Tiyatro alanında çalışanların haklarını güvenceye alan politikalara dair tartışmalar artırılmalı, bu alanda çalışan kişilerin iş sağlığı ve güvenliğine dair bilgi düzeyleri yükseltilmeli, kurumlar arası işbirliklerine önem verilmelidir.

Kaynaklar

1. Sinema ve Gösteri Sanatları İstatistikleri, 2022, TÜİK, 19 Haziran 2023, <https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=cinema-and-performing-arts-statistics-2022-49695>
2. ISCO-08 Structure, Index Correspondence With ISCO-88, ILO, 21 Haziran 2016, <https://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco08/>
3. İş Sağlığı Ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği, Mevzuat Bilgi Sistemi, 26.12.2012, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?mevzuatno=16909&mevzuattur=9&mevzuattertip=5>
4. Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistik Yıllıkları, <https://www.sgk.gov.tr/istatistik/yillik/fcd5e59b-6af9-4d90-a451-ee7500eb1cb4/>
5. Gürel, A. 2016, Sahne Ve Gösteri Sanatlarında Tehlikelerin Tespiti, (İş Sağlığı Ve Güvenliği Uzmanlık Tezi), T.c. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı Ve Güvenliği Genel Müdürlüğü